د اتمان خېل قبیلې لنډه پېژندګلو

Ketabton.com

سکالر:

طارق حسین

نګران:

ډاکټر مظهر احمد

پښتو او د شرقي ژبو څانګه ملاکنډ پوهنتون

سیشن ۲۰۲۲-۲۰۲۴

(c) ketabton.com: The Digital Library

اتمان خیل د پښتون قام یوه لویه قبیله ده. اتمان خیل هم لکه د نورو پښتنو تورزن، پیاوړي ، توریالي او خواري کښ خلک دي. اتمان خیل زیاتر د ډنګو ډنګو غرونو په لمنو کښې میشت دي دې سره سره په سمیزو سیمو کښې هم د اتمان خیلو لویه شمیره پرته ده. اتمان خیلو ډېر ملي اتلان او نور ډېر د کار خلک پیدا کړي دي او په تاریخ کښې یې ځانته یو غوره مقام موندالاي دي.

د اتمان خیلو ډنګ ډنګ قدنونه، خاکي مخونه، هجري ډبې، دودنه دستورونه، ناستې ولاړي، لرغونې لارې چارې د دوې لهجې، د خیل خانیو نومونه د لرغنتوب او پیاوړتوب علایم لري.بهادر شاه ظفر کاکا خیل په اتمان خیلو د هیروډټس او د فلپ باچا ذوې سکندر د دور د اساکیني Asskenoi, Accacini قیاس کوي ښاغلے بهادر شاه ظفر کاکا خیل صیب پښتا د تاریخ په رڼا کښې لیکي.

> "د سکندر د حملې په وخت دریمه قبیله د اساکیني په لفظ ضبط ده دا خلک د سکندر د حملې په وخت د تالاش د کځې نه واخله تر بونیر پورې په ټوله علاقه کښې میشته وو. دا لفظ اساکیني هم په څه نه شکل کښې د اس سره تعلق ساتي یعني څه رنګه چې اوستایې ژبه کښې اس" ته اسپا" وئیلے شي دغه رنګ په سنسکرت کښې اس ته اسوا" وئیلے شي د اسواکا" په نامه په مهابهارت کښې هم ځني قبائیل ذکر دیچې د هند په لرې اطرافو کښې د شمال مغربي علاقو کښې استوګن وو امکان لري چې لفظ اسواکا به په مقمي ژبه کښې په اسواکا بدل شوے وي او دغه لفظ (اساکا) به یونیانو د خپلې لهجے مطابق اساکیني کښې ضبط کړے وي"[1]

هم دغه لیکوال وړاندي لیکي:

> "اوس که چیري دا قیاس قابل تسلیم وي چې اسیاسي او ګوري هغه خلک وو چې د شجره نویسو له خوا په یوسفزي او غوریاخیلو یاد شوي دي نو دا اساکیني څوک وو؟ زما قیاس دا هغه خلک دي چې د دوې اخلاف د شجره نویسو له خواه په اتمان خیل، سواتیان، ګدون یا جدون په نومونو ذکر شوي دي د سکندر د زماني چې کوم علاقو کښې ګوري او اساکیني قبایل اباد وو په هغه کښې د سکندر د زماني اسپاسي په هغه کښې د ننۍ زماني یوسفزي اباد دي"[2]

(c) ketabton.com: The Digital Library

که د کاکاخیل د قیاس په جایز اتفاق ومنل شي نو د اساکیني علاقو کښې اوس هم اتمان خیل اباد دي او د اتمان خیلو په اویو دولس یا اته خیل خانیو " کوم چې د اتمان بابا؟ اولاد نومیږي"

کښې ګوري لویه خیل خانه ده چې لاندي ډېرې څانګې لري او پنجکوړي ته سیلمه د دیر په پوله لوي جایداد لري. داسې د اتمان خیلو څانګې "د اتمان بابا؟ اولاد " نومونه هم د لرغونتیا علایم لري لکه ماندل ـMandal ، شموذي ، Shamozi، علیزي ـALizi، متکي ـMatakki ـ ، پیغوذي یا پیغزي ـpeghozi ، اصیل ـ Asil ، بیمري ـBimari ـ بټکور یا بټ خیلButkor ـ ګوري ـGwari ـ ، سانیزي یا سنیزي ـ Sanezi ټاکورTakwar ـ استاندار ـ Asatanadar ـ سمیل زي یا اسماعیلزي چې پکښې ټاکور او منــدن هــم راځـــي. مســـټر هنـــري والټـــر بیلـــو پـــه خپـــل کتـــاب "an inquiry to the ethnography of afghanistan" کښې لیکي:

ژباړه:

" د اشنغر د السوالۍ د داودزو سره سیلمه د مومندو یوه بله څانګه ده او له هغي په خوا کښې اتمان خیل یا تمان خیل دي دوي د پورته ذکر شوو څخه خواره توپیر لري. دوي د سوات سیند دواړو غاړو ته د کیمور څخه تر خانوړۍ پوري غونډۍ نیولي او د رانیزو او مومندو د غرونو په غونډیو کښې موقعیت لري. ویل کیږي چې دوي د غـور هیـواد څخه راوړل شـوي او دلته د یوولسمې پیړۍ په لومړیـو کښـې د سلطان محمود غزنـي لخـوا د نظامـي کالونۍ پـه توګـه ځاي شـوي. دوي د هیروډټس د دور د اتاي Utoi نمایندګي کوي"[3]

دغـه پورتـه اقتباسات د مذکوره لیکوالانـو مخ پـه وړانـدي ډاکټر بشري خاتو په تاریخ صوابۍ کښې او څه نورو لیکوالانو هم وخت په وخت رانقل کړي. اتمان utman یا تمان Taman لفظ د کومه راغلو؟ او څومره لرغونیا لري؟ د خیل لاحقه کله او څنګه دوي سره ولګیدله؟ دغه ځانله یوه بیله څېړنه او زیار غـواړي . ځکه چـې د اتمان خیلـو څه مشران ځانونه په تمان خیل Tamankhel نوموي او ځنې یې کره بره اتمان خیل utmankhelوائـي او هـم دغـه ډول ځنـو تـاریخونو کښـې پـه دواړو نـامو دوي نومـول

(c) ketabton.com: The Digital Library

شوي. خوشحال بابا هم د پښتنو خزو د خویو خصلتونو د بیان په اړوند یو شعر کښې وئیلے چې دغه ښاغلي جمیل یوسفزي خپل تصنیف کښې کوډ کړے دې لیکي

"په اړهنګ بړهنګ* کښې هم شته اتمان خیلي د سړیو په جامو جامو ریمني ارهنګ برنګ د اتمان خیلو د باجوړ سیمه ارنگ اتمان خیلوں ہی کے پاس ہے آج کل کی تقسیم کے مطابق دریائے سوات کے شمال مغرب میں آتا ہے اور یہ باجوڑ کا علاقہ محسوب ہوتا ہے درمیان میں دریائے سوات بہتا ہے تحصیل اتمان خیل سے بالکل متصل ارنگ برنگ کا علاقہ ہے اس شعر سے واضح ہوتا ہے کہ 1669 ع کے لگ بگ اتمان خیل ادھر ہی تھے جدھر حال بسر نظر آتے ہیں"[4]

د پښتنو په معلوم تاریخ کښې اتمان خیل کرلاني یاد دي په دغه لړ کښې ښاغلے اولف کیرو "The pathans" کښې لیکي:

"که د کرلاني کورنۍ کرښه په زیر سره وڅورو نو داسې نتیجه اخلو چې ټولې مشهورې قبیلې په کرلانۍ پورې تړلې دي چې د دولتو بیل شوي او ازاد پاتي شوي دي داو طلب او اجیرو سپاهانو یې تاریخي شهرت تر لاسه کړے دے چې د افغان په نامه یادیدل. ارمړ د دوي په شجره کښې داسې بیان شوي چې توي شوي او د افغانیت ادعا نه لري"[5]

هم دا ښاغلے وړاندې د وزیرستان په بیان کښې لیکي:

"...دوي ټول کرلاني دي او زمونږ د کلاس د مخې دوي افغانان نه بلکښې خالص پښتانه دي داسې یوه کمزوري پخوانۍ کیسه شته چې کرلاني د ترکستان د مینځ نه راغلي دي خو دا تیوري لکه د نورو تیورو پشان د پښتنو د اصل په حقله موجودي ' یوه ضعیفه تیوري ده او اعتبار نه لري. دا چې کرلاني دي او د غرونو خلک دلته کرلاني دي داسې ښایي چې خالص او تر ټولو لرغوني خلک هم دا خلک دي."[6]

دلته نتیجه په دې تمامیږي چې اتمان خیل په کرلان نامه پورې منسوب دي او د غرونو او سمو لرغوني خلک دي. ښاغلے ډاکټر لطیف یاد په خپل کتاب پښتنې قبیلې وپیژنۍ کښې د دودیز او روایتي تاریخ په بنسټ لیکي:

(c) ketabton.com: The Digital Library

"اتمانخیل دپښتونخوا یوه مشهوره قبیله ده چې د پښتنو په کرلاني ګروپ کښې شامل دي او دوي ته ددوي دپلار اتمان بابادنوم په وجه اتمانخیل وایي ۰ اتمانخیل په یوه وا حده سیمه کښې استوګنه لري خو په درې اداري وا حدونو یعنې باجوړ ایجنسی، مومندو ایجنسی او ملکنډ ایجنسی پورې اړه لري."[7]

وړاندې لیکي:

"اتمانخیل د څوارلسمې عیسوي پېړۍ په پیل کښې د یوسفزیو قبیلې په ګډون د ټانک او ګومل د غرونو نه غرونو نه دکابل او ننګر هار له لارې پېښور ته لاړل او له هغه ځایه په دوابه او اشنغر کښې د یوسفزیو سره یو ځاي په غم او ښادۍ کښې شریک شول ۰ کله چې د دلازاکو ، یوسفزیو او نورو قبیلو تر مینځ د لنګر کوټ په میره یا ګرې کپوره کښې جګړه پېښه شوه ، نو په دغه وخت کښې دغه قبیله سره له دې چې دلازاک د دوي سره د قبیلوي خپلوۍ له کبله نږدې و د یو سفزیو پر خوا ودریدل او په دې توګه یې دلازاکو ته ماتې ورکړه ، خو یو سفزیو ددوي سره کشو مشه ښېګڼه و نکړه ۰ وروسته اتمانخیل له هغه ځایه تېراه ته ولېږدېدل او کله یې چې له هغه ځایه هم لاسونه لنډ شول نو بیا د اړنګ برنګ سېمې ته لاړل چې لا تر او سه هم په همدې سېمې کښې مېشته دي ۰ د اتمانخیلو سېمه په عمومي ډول غرنۍ ده چې د لویششو او کوچنیو درو نه جوړه شوې ده چې واړه(کوچني) سېندونه یې دسوات په سېند کښې چې په دغه سېمه کښې د ابازو په سېند مشهور دي توئېږي ۰ ددوي د سېمې شمال ته د باجوړ سېند بهېږي چې تر کلانې او اتمانخیل سره جلاکوي ۰ داتمانخیلو هغه سېمه چې په ملکنډ ایجنسۍ پورې اړه لري د سوات د سیند له خوا خړوبېږي ۰ .... د اتمان خیلو مشهور کلي ، خرکي، میاه خان، سنګاو، پیپل، کوهې برمول دي"[8]

د ډاکټر لطیف یاد صیب لیک لکه چې وړاندې ووئیل شو په دودیز تاریخ او ابتدائې معلوماتو پورې اړه لري، بشپړه څېړنه نه ده.د اتمان خیلو په لړ کښې کره ، سمه، او واضحه څېړنه نه ده شوې. دغه د باجوړ، مومند، او ملاکنډ پورې خوره وره جغرافیه معلومېږې چې د اتمان خیلو بنیادي ټاټوبے دے. خو اتمان خیل د دغه نه پرته په افغانستان کښې په ګڼ شمیر ولایتونو کښې اباد دي یواځې د کابل فرزې اولسوالي کښې اتیا سلنه اتمان خیل اباد دي۔

(c) ketabton.com: The Digital Library

دغه فرزي اولسوالي ته د مروري السوالي څخه دغه خلک کوچیدلي هم دغسي بغلان قله ګی اولسوالي کښې یولس سوه کوره د دوي شمیر شته د دغه نه پرته پروان، ننګرهار او شاوخوا اتلس ولایتونو کښې اتمان خیلو لوي تعداد ځاي په ځاي شتون لري. دافغانستان نه علاوه د هندوستان په رام پور، بهار، لدیانه، حیدراباد، کلکته او نورو ځایونو کښې هم د اتمان خیلو شتون لکه د نورو پښتنو شته په دغه اړه سیال مومند د پښتنو قبیلو شجري کښې لیکي.

"په ۱۹۴۰ع کښ بهار ـ بنګال کښ د دریو لکهو نه ډیر پښتانه اوسیدل چې د هغوی اهم مرکزونه پټنه ، بردوان ، او ډهاکه ؤ او په کلکته کښ شاوخوا پنځلس زره پښتانه استوګن ؤ په کلکته کښ دغه پښتانه یوسفزي، اتمان خیل او پني ؤ"[9]

اوریجن اینډ هسټري آف انډس 900 BC to 1947 د لدیانه ضلعي په بیان کښې لیکي.

Ludiana District The following pathans tribes are represented in this district; balozai, tarban, barakzai, daudzai, gilzai , Gori, Tamankhel, yusafzai, ,janzai. Besides their own woman the will marry among chohan, mujis and behues but will not give their daughters in marriage to them. Pathans numbers are 3939 they are mostly refuges from kabul living in ludiana town but an anciaent colony of them hold land in bahwalpur.

ژباړه:

"دې ضلعه کښې لاندینی پښتني قبیلي ژوند کوي بلوزی، ترین، بارک زي، داود زي، ګوري، اتمان خیل، یوسف زي، جت ري. دا خلک د خپلو په نسبت په چوهانو، مجوسیانو او بیوو کښې ودونه کوي. لیکن ولي خپلي لوڼه دوي ته نه نکاح کوي د پښتنو تعداد ۳۹۳۹ پوري دي دوي اکثریت د کابل څخه کوچیدلي لیکن د دوي لرغوني کالونی د بهاولپور زمکي دي."[10]

د دغه نه علاوه کوزې پښتونخوا په ډېرو ولایتونو کښې د اتمان خیلو لویه شمیره شته یواځې د کوز دیر اولسوالي کښې شاو خوا څلویښت سلنه نه زیات اتمان خیل شته

(c) ketabton.com: The Digital Library

داسي بر دير، سوات، مردان، اشنغر، صوابی، پيښور ، ضلع اورکزی او ضلع لور لايې بلوچستان پوري خواره واره په زرونو تعداد کښې شته. دغه ټولو احاطه کول دې محدود ليک کښې يو څه مشکل کار دي دغه کښې د څه په حقله به ليک مخ په وړاندي بوځو لکه د صوابی د اتمان خيلو په حقله ښاغلے جميل يوسفزے صيب ليکي:

"اب اتمان خیل مندڑ اتمان خیل مندڑنامے کا حصہ بن گئے ہیں. ضلع صوابیٔ کے تحصیل رزڑ میں اتمان خیل ملکیتی رقبہ رکھتے ہیں معلم نہیں کہ تحصیل رزڑ کے اتمان خیل کسي واقعے کے نتیجے میں آئے ہیں. اولاد رزڑ کے ساتھ تقسیم میں سبب رشتہ داري، محال، نوراخیل کا حصہ بنے صوابیٔ میں اتمان خیل تپہ اتمان صوابیٔ سے کہیں بڑھ کر ہیں."[11]

هم په دغه ډول د مردان د اتمان خيلو په اړوند تحقيق د لوي زيار متقاضي دي لکه چې د مخه ووئيل شو د اتمان خيلو لويه ابادي په خرکي، مياه خان، سنګاو، پيپل، کوهي برمول کښې او ورسره نورو سيمو کښې پرته ده. دغه پراخه سيمه ده او لويه رقبه لري اتمان خيل په کښې د ملکيت په حساب د شيخ ملي د ويش نه وړاندي اباد دي. دغه سيمه د کاڼي دوري نه واخله تر دې دمه لوي تاريخ لري د خوشحال خان خټک په دغه سيمه کښې قيام هم کړي وو شعرونه يې ليکلي او دغه کښې يې د دغه سيمي يادونه هم کړي لکه چې ليکي:

زما ژبه نه ده اور ده
ګذارونه د ټوپک کا

خوشحال ناست په برمول دي
ارمانونه د اټک کا"[12]

هم دغه شان دغه مشهوره قصيده د برمول په مقام خپل قيام دوران کښې ۱۰۸۶ کښې ليکلي وه اخيري شعر کښې د برمول يادونه کړي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

بیـــا لـــه کـــومې راپیـــدا شـــو دا بهـــار
چـــې وطـــن د پښـــتنو یـــې کړلـــو ګلـــزار

د دریمـــې خـــور اول کـــال د عفـــو وو
مـــا چـــې ووې برمـــول کښـــې دا اشـــعار"[13]

هم په دغه اړه ښاغلې جمیل یوسفزی د اتمان خیل د بیان په لړ کښې په خپل کتاب "مملکت یوسفزئ کے قبائل" کي لیکي

"دراصل ان دوواديوں کے شمال میں دریائے سوات دشوار گزار گھاٹیوں میں سے بہتا ہے. جبکہ جنوب مشرق سے بھي اس وادي میں بھي اس وادي کو مسخر کرنا مشکل تھا. اکبري یلغاریں ان وادیوں کي چھٹانوں سے ٹکرا کر پسپا ہوئي تھیں. نا قابل تسخیر ہونے کي وجہ سے یہ وادیاں ہمیشہ ان مخالف لوگوں کیلئے پناہ گاہیں رہي تھي. یہي حال کا ٹلنگ کے اتمان خیلوں کا بھي تھا. خوشحال خان خٹک کے قید و بند کے زمانے میں ان کا گھرانہ موضع "سنګاو" میں پناہ لینے پر مجبور ہوگیا تھا خود خوشحال خان برمول (اتمان خیل) میں کئي ماہ قیام پذیر رہا تھا یہ واقعات 1669 ع سے پہلے کے ہے. پھر خوشحال خان خٹک کا قیام 1669 ع میں دورہ سوات کے دوران اس علاقے میں رہا. اور بقول رحیم شاہ رحیم خوشحال خان اور میاں ملانور کا مشہور مناظرہ اتمان خیل کے موضوع پیپل ہي میں ہوا تھا

دغـــه کلـــے کـــه پیپـــل نـــه لا بـــل وي
بیـــا ممکنـــه ده چـــې کلـــے د پیپـــل وي"

ژباړه:

"په حقیقت کښې د دې دوو وادیانو شمال ته د سوات سیند له سختو کنډو څخه تیریږي، په داسې حال کښې چې له جنوب ختیځ څخه د دې درو فتح کول هم ستونزمن وو، د اکبر باچا حملې هم دې غرونو څخه د ټکر په نتیجه کښې تمبیدلې. د ناممکن تسخیر له وجې دا درې تل د دې دښمنانو مخالفو لپاره د پناه ځایونه وو. دغه حال د کاټلنګ د اتمان خیلو هم وو .د خوشحال خان خټک د بند په موده کښې د هغه کورنۍ د سنګاو په کلي کښې پنا اخیستو ته اړ شوه، خوشحال خان پخپله په برمول (اتمان خیلو) کښې څو میاشتې پاتې شو.دا پیښې د 1669 نه مخکښې شوي دي. خوشحال خان خټک په 1669 کښې سوات ته د سفر پر مهال په دې سیمه کښې پاتې

(c) ketabton.com: The Digital Library

شو، د رحیم شاه په وینا، رحیم خوشحال خان او میا ملا نور مشهوره منظره هم دې د اتمان خېلو په ځای پیپل" کښې شوي وه دغه کلے که پیپل نه وي لا بل وي بیا ممکنه ده چې کلے د پیپل وي."[14]

فرنګي دوره کښې هم دغه کلي تاریخ کښې ژوندي پاتي شوي او د استعمار خلاف یي لوي مزاحمت کړي فرنګیانو ۱۸۶۹، ۱۸۶۶ کښې په دغه سیمو بریدونه کړي وو په ۱۸۶۶ کښې دغه کلي په هتیانو نړولې او سیزلي وو چې ورستیو بیا اباد شو. هم په دغه ډول د لورلاي اتمان خیل چې لوي تاریخي حیثیت لري په کاکړو کښې یي ګډون شوے حال دا دي چې دغه کرلاني دي او په دغه اولسوالي کښې اویا سلنه اباد دي. د لورلائي ارسلا خان اتمان خیل د ازادۍ لوي مبارز پاتي شوي دي. هم دغه شان د ضلع اورکزئ اتمان خیل چې د تاریخ په اوړدو کښې یي فعال او متحرک کردار لوبولے دي او خپل تاریخ یي د فرنګي دوري پوري ژوندي ساتلے د فرنګو خلاف د دوي مزاحمتونه خپله د فرنګو په کتابونو، ملیټري رپورټونو او ټیلي ګرافو کښې محفوظ دي. دغه خلک د باجوړ اتمان خیلو سره نسلي تعلق لري په اورکزو کښې میشت دي د افضل خان خټک، تاریخ مرصع د مخه اتمان خیل تیراه کښې دغه وخت اباد وو چې د پیر روښان دوره کښې د یو څه حالاتو او وجوهاتو له وجي یې تیرا پریخوه او دې سیمو ته راغلل خو ولې اوس هم اورکزو کښې اتمان خیل په ټانډا، بانډا او نورو سیمو کښې په لویه کچه اباد دي. دغه مذکور د اورکزو او لورلایي اتمان خیل د دیر، باجوړ، ملاکنډ د اتمان خیلو تنظیمي غونډو کښې ګډون کوي او د نسلي ربط تسلسل ژوندے ساتي۔

هم دغه ډول دیر په اتمان خیلو شته مند دے خو دیر ته د اتمان خیلو راتګ کله؟ او څنګ راغلي؟ د تاریخ په څپو نه دي خوندي کړي شوي او چې کوم تاریخونه د دیر په حقله لیکل شوي د اتمان خیلو په اړوند ضعیف او کمزوري نظر لري د دې وجوهات دا کښېدے شي چې اتمان خیل 'خانان نه لري او دیر د خانۍ په ولقه کښې مزل کړي دویم د اتمان خیلو او یوسفزو قبائیلي اتحاد تیر شوي دغه وجه هم د راتګ کیدي شي او یو څه شمیر دې پله کوچیدلي وي دریم د "خیل" لاحقه د اتمان یا تمان

(c) ketabton.com: The Digital Library

سره لګیدلي نو د تاریخ نه نابلده يې د قبیلې پر ځاي یوه وړه خیل خانه کښې او د تاریخي چوکاټه يې بهر ساتلي . حال دا دي چې بیلا بیل ښاخونه اباد دي دیر کښې روغ روغ کلي د اتمان خیلو اباد دي یواځې تحصیل بانډګۍ تالاش کښې لس اتیا سلنه اتمان خیل دي د فرنګي دوره کښې ۱۸۹۵ شاوخوا د هغوي په ملیټري رپورټونو کښې د اتمان خیلو دیر کښې شتون په اړوند سرسري او محدود معلومات شته د بیلګې په توګه زما د نیکنۍ کلي په حقله ۱۹۰۶ یو ریپورټ کښې لیک دي.

> MANUGAI An utman khel village of 12 houses near the hamlet of mali and markhani on the hill to the north coast of rabat near the mouth of the valley some: 10 Acres are Terraced on hill side 60 Cattle and 120 sheep and goats. The hill is doted with fire trees. Grazing good and plentful: the malak in 1895 named nurbaz(burton).[15]

ژباړه:

د اتمان خیلو د دولسو کورونو کلي د رباط شمال اړخ نه د غونډۍ په لمنو کښې د مالۍ او مرخنۍ په غاړه غرونو ته نزدي اباد دي شاوخوا لس جریبه زمکه لري او غرونـــه یـــي د دیـــار د ونـــو ډک دي. ۶۰ څـــاروي/ غواګـــاني او ۱۲۰ وانښـــه ګیـــاه پـــه کښـــې ډېـــره ده ملـــک ۱۸۹۵ کښـــې نورېـــاز وو. (بـــرټن) د دې پرته نور مثالونه په تیمرګره کښې مدفون ماندل طالبیګ کور سره نسلي تعلق لرونکي شیخ عبدالرحیم بابا تور بابا" چې نن سبا يې پوره شیخانو دره اولاد کښې راځې او د ده ورور د مورنۍ شیخ عنایت الله " تور بابا" او تالاش بانډګۍ کښې مدفون شیخ حمیدالله تور بابا، او ظلم کښې مدفون توربابا چې د شیخ عبدالرفیق په نوم یادیدلو په شکل کښې شته دغه کلهم شیخان نومیږي چې د پنځم ورور شیخ اداد توربابا کوم چې قـذافي ګـردۍ کښـې مـدفون دي د شـیخ محمـد توربابـا پـه اولاد کښـې راځـي. د دیر سره لګیدلو سنګرونو د کیمور په لمنو کښې پراته د باجوړ اتمان خیل هم لویه شمیره او رقبه لري. د باجوړ اتمان خیل د رود " سیند" نه دیخوا او څه کلي لکه

(c) ketabton.com: The Digital Library

سکندرو، قزافي، دواوو او نور... د رود نه اخوا دواړو غاړو ته اباد دي. ښاغلے انور نګار په خپل تصنيف تراشلي ټکي" کښې د انتظامي د سرخط لاندي ليکي.

"په باجوړ ، مومند او ملاکنډ منطقه کښې پراته دي خو غير منطقي انتظامي ويش له امله د سرکار له اړخه د ورکړي شوو اسانتياو نه ګټه نشي پورته کولے. د مثال په توګه عليزي سيمه د ښار تحصيل برخه ګرځولي شوي ده چرته چې د باثره خانانو او سرمايه داري طبقې مخې ته د وړو بوټو پشان د غټو ونو د لاندي مخ په پورته نه شي تللے هم دا رنګه د ماندل سيمه او بر ترخ سيمي په غير منطقي ډول د سلارزي په تحصيل کښې ورګډ کړي شوي دي چې په نتيجه کښې يې استحصال رسيدالاي دے د برنګ سيمه د ډويژن په لحاظ د ناواګي د ډويژن برخه ده چيرته چې د دوي د هغه ځاي د خانانو ملکانو نه خپل حق نه شي تر لاسه کوالاي. د دې ناروا ويش نتيجه ده چې د باجوړ په شپږو کالجونو کښې د اتمان خيلو په خاوره يو کالج هم جوړ نه دے دغه حالات د لارو، روغتونونو او نورو اسانتياو هم دي."[16]

هم دا ښاغلے د سياسي ويش د سر خط لاندي ليکي:

"د بده مرغه په ټوله اتمان خيل منطقه کښې عموما او خصوصا په باجوړ کښې سياسي ويش د دوي د پرمختګ په لار کښې غټ خنډ دے د ټاکنو د کميشن د زوړ ويش تر مخه اين اي ۴۴ حلقه کښې د سلارزي سره اتمان خيل تړل شوي چې سياسي وحدت يې تار تار دي د کميشن د نوو ټاکنو حلقه بندي تر مخه دا سياسي ويش يو بل تاريخي ظلم شوي دے چې باجوړ ته د دريمې حلقي ورکولو باوجود اتمان خيلو ته د هغوي جغرافيائې او شمېر په رڼا کښې ځانله سيټ ور نه کړي شو بلکښې د دوي د باجوړ په دريو بيل بيل حلقو کښې ويشل شو."[17]

څنګه چې ښاغلي نګار صيب کومه نکتې په ګوته کړي دغه قيصه د اتمان خيلو سره په هر ځاي کښې شوي نو هم دغه خلکو چې لږ لاس غوړ شوي د خپلو سيمو نه په هجرت مجبور شوي او سره د لوي تعداد او جغرافايې اوس هم په لويه غريبه قبيله ياديږي.

د باجوړ اتمان خيلو د بابر د وخت نه واخله تر سکه فرنګ دوري پوري د ټولو استعماري قوتونو خلاف مېړانه ښکاره کړي او د خپل وطن دفاع يې کړي د فرنګو سره د

(c) ketabton.com: The Digital Library

دوي نخښتې د تاریخ غوره بابونه دي. کله چې فرنګو په دې خاوره مقاومت وکړ د باجوړ اتمان خیلو کلکه دفاع وکړه د دوي د ناوې ډنډ، ګجرو ګهړۍ، چارسدي، پړانګ غار او میچنۍ غزاګانو کښې شرکت تاریخ خوندي ساتلي دي کله ې د کجورۍ، برنګ ، ارنګ نارنج په سیمو د فرنګ له خوا هوایې ځواکونو د جهازونو څخه بمباري وکړه نو دغه چاربیته منظر ته راغله:

جازونه		**راله**	**لس**
ګولۍ	**ولې**	**په**	**خړس**
هغه	**سړي**	**نر**	**دي**
چې	**ځان**	**بچ**	**کړي**
کور		**په**	**کور**
نارنج	**یې**	**کړو**	**نسکور**

دغه پیښې د کال ۱۹۳۰-۱۹۳۹ دي دغه فرنګو په خپل ریپورټ The Royal Airforce 'An ancyclopdia of the inter war year 1930-1939 " **کښې په دې ډول لیکلي:**

"The bombing raid on the 17th August were carried out against the villages in Arang Valley in utmankhel country. This time Flying officer Wheeler Returend from the raid with engine trouble [the squadron had wapitis for little more than one year"[18]

ژباړه "

د اګسټ په ۱۷مه د هیواد په اتمانخیلو کښې د ارګ په دره کښې په کلیو بمباري ترسره شوه. دا ځل د فلاینګ افسر ویلر د انجن د ستونزو سره د برید څخه بیرته راستون شو [سکواډرن د یو کال څخه لږ څه ډیر وپیټس درلود.

(c) ketabton.com: The Digital Library

باجوړ یو اهم جنګي مرکز پاتي شوي یواځې کاکاجي صنوبر حسین مومند د اتمان خیلو په سوال قلعه کښې د ملک محمد عمر سره اتلس کلونه تیر کړي وو او د دې ځائے نه به د فرنګو خلاف وسله والي مبارزي کیدلي سبهاش چندر بوس هم دې ځائے ته تګ کړي وو چې بیا د دې نه افغانستان ته ولیږل شو. عمراخان جندولي چې کله د جندول نه شړونکي شو نو هم د متکي اتمان خیلو سره یې پناه اخستلي وه په دغه حقله ډاکټر خالق زیار دا خاوره دا خلک کښې لیکي:

"دلته باید باجوړ د حالاتو ذکر وشي ځکه چې د فیض طلب خان څوک چې په امبیله کښې زمونږ خلاف جنګیدلے وو دغسې عمراخان هم په دې دور کښې منظر ته راغې دې د امان خان دویم ذوې وو او محمد زمان خان د ده مشر ورور وو څوک چې د پلار د مرګ نه پس د باړوړې خان جوړ شو عمراخان د خپل ورور محمد شاه خان سره یو ځاي چې کله د مشر ورور د لاسه د جندول نه شړونکي شو نو د متکي اتمان خیلو سره یې پناه واخستله هغه دغه وخت درویشت کلن وو"[19]

داسې ویل کیږي چې د عمراخان مور اتمان خیله وه نو هم په دغه وجه ورته پناه ورکړي شوي وه. هم داسي سرتور فقیر، هډې ملا، مانکي پیر ، علینګار فقیر او نورو مذهبي خلکو دلته پناه اخستلي او مبارزي کړي دي. باجوړ اتمان خیلو خدائې خدمت تحریک هم ژوندي ساتلي باچا خان د اګري په لار دلته وفدونه لیګلي دې خاورې د پښتون وطن په هره موقعه مرسته کړي. باجوړ اتمان خیلو د شالم بابا شموذی، شیهشن بابا استاندار، میاه عمر بابا، ملک محمد عمر شموذی، میا شاجهان شهید شموذی، ملک نورمحمد خان، اخوند صوفي عبدالرحمان باجوړے شموذی سرکاني خیل، مولانا عبدالمجید افغاني علیزی اتمان خیل ، غازي میردل خان شهید برنګ اتمان خیل او نور د کار خلک پیدا کړي دي. هم دغه ډول د ملاکنډ سیمې اتمان خیلو د فرنګو په خلاف یو شمیر غزاګاني کړي دي د ورتیر، بړه، کوټ ، ټوټی، ورتیر، هریانکوټ، اګره ، سمه رانیزی او نورو اتمان خیلو خپل تاریخ روښانه ساتلے دے. دا تاریخي سیمې دي.

ښاغلي جمیل یوسفزے په خپل کتاب "مملکت یوسفزی کے قبائل" کښې لیکي:

(c) ketabton.com: The Digital Library

"اتمان خیل کا جکاؤ منڈڑ نامہ کي طرف زیادہ تھا. تحریک روشنائیہ منڈڑ نامہ میں زیادہ مقبول تھي. اس اتمان خیل قبائل نے بھي اس تحریک کو خوش آمدید کہا تھا. بایزید انصاري خود ٹوٹئ اتمان خیل گیا تھا. جلال الدین عرف جلالہ منڈڑنامے کے موقع غلاماں میں چند عرصہ مقیم رہا. یہاں وہ اپنے کھوئے ہوئے ساتھیوں کو اکھٹا کر کے ٹوٹئ روانہ ہوا گویا ٹوٹئ اس کي دوسري پناہ گاہ تھي یہ واقعات ۱۵۶۹ کے ہیں"[20]

ژباړه:

د اتمان خیلو لیوالتیا د مندړ نامې پله زیاته وه. تحریک روشنائۍ په منډړ نامه کښې زیات مقبول وو. په دغه اتمان خیلو هم دغه تحریک ته هرکلے وئیلے وو جلال الدین عرف جلاله منډړنامه موقع غلاماں کښې څه ورځې مقیم وو دلته نه هغه خپل ورک شوي ملګري یو کړل او ټوټۍ ته روان شو ګویا ټوټۍ د دوي دویم د پناه ځائے وه -

هم دغه سیمو ته شیخ خلیل ګل عرف زمرے بابا د کاکاخیلو نفوذ په وخت کښې کوچ کړے وو ښاغلے سید سیاح الدین کاکاخیل د شیخ رحم کار تذکره کښې لیکي

"شیخ خلیل گل بمعروف از مرے بابا آپ شیخ رحیم کار ہی کی حیات میں اس علاقہ اس علاقہ ٹوٹئ علاقہ اتمان خیل (یاغستان) کي طرف تشریف لے گئے تھے"[21]

دې ځاي اتمان خیلو یوه غزا کښې د ملاکنډ پولیټیکل ایجنټ "لیزلے ویلئیم بیسټ عرف ډینګ فرنګے هم وژلے وو په دغه حقله ښاغلے امجد علي اتمان خیل د

Leslie William Hazlitt Duncan Best, O.B.E M.C who was killed in action at Malakand Agency. Best (1896-1935) was a private secretary in Indian Civil Service. Recipient of "Order of the British Empire" and "Military Cross".

د معلوماتو په بنیاد د دغه فرینګي د قبر کوم چې ګورا قبرستان کښې دے او نورو معلوماتو په حقله لیکي:

"ایک قبر ایک کہاني.. یہ قبر گورا قبرستان تہکال پشاور میں ملاکنڈ ایجنسي کے پولٹیکل ایجنٹ میجر لیزلے ولئیم ہزلٹ ڈنکن بیسٹ کي ہے. جسے آگرہ گاؤں ملاکنڈ ایجنسي میں قبیلہ اُتمانخیل کي ذیلي شاخ شموزئي کے خلاف مُہم جوئي کے دوران اپني جان سے ہاتھ دُھونے پڑے.

(c) ketabton.com: The Digital Library

---۔ مسٹر لیل۔ڈبلیو۔ایچ۔ڈي بیسٹ Mr L.W.H.D.Best (Leslie William Hazlet Duncan Best) انڈین سول سروسز ICS سے تھے اور 07۔11۔1933 سے 11۔04۔1935 تک (اپنے موت کے دن تک) مالاکنڈ ایجنسي کے پولٹیکل ایجنٹ رہے ہیں۔ موت سے 10 دن پہلے اُس وقت کے ولي عہد ریاست سوات مرحوم و مغفور جہانزیب کو اپنے ساتھ پشاور سے لے کر سوات آرہے تھے کہ راستے میں دَرگَیٔ کے اُس پار فقیر النگر اور فورسز کے درمیان لڑائي کي خبر ملي۔ مسٹر بیسٹ نے (یکم اپریل 1935) جہانزیب کو اپنے اسسٹنٹ کے ساتھ کیا اور کہا کہ ان کو سوات تک پہنچائیں اور خود فقیر النگر کے خلاف لٹائي میں حِصہ آگرہ چلے گئے جہاں اُن کو حادثاتي طور پر مارا گیا۔

یاد رہے کہ مسٹر بیسٹ سابقہ چیف کمیشنر (1925) سر نارمن بولٹن کے داماد تھے۔ نارمن بولٹن کی اکلوتی بیٹی تھی."[22]

لنډه دا چې د ملاکنډ اتمان خیلو لکه د نورو پښتنو د وطن په خاوره ننګ کړي دې خاورې اتمان خیلو کښې د عبدالطیف آفندي او رحمت شاه سایل غوندي خلک پیدا کړي دا خاوره د تاریخ له رویه غني ده.

د ملاکنډ او باجوړ سره پیوست مومند ضلع کښې تحصیل امبار اتمان خیل او تحصیل پړانګ غار اتمان خیل هم د اتمان خیلو سیمه ده چې په کښې بټ خیل یا بټکور اتمان خیل او زیرک اتمان خیلو نه علاوه نور ښاخونه ژوند کوي دغه سیمې ته لمن یا دامان اتمان خیل وائې د میک میهن او ریمزي رپورټ دیر سوات او باجوړ بشمول اتمان خیل او سمه رانیزی" ژباړن ډاکټر خالق زیار "دا خاوره دا خلک" کښې په دغه اړوند لیکي:

"د اتمان خیلو د علاقې یوه وړه برخه د پیښور د ضلعي د انتظام لاندې ده. د دې برخې مشرق ته ټوټې شمال اړخ ته یې تر بازارکي پورې د سوات سیند جنوبي لوړه (Water Shed) د بازارکي نه ښکته مغرب خواته یې د سوات سیند بهیرې د دې سیمې خلکو ته لمن یا دامان اتمان خیل وائې په دې علاقو کښې د میشته کیدو نه وړاندې دې خلکو د لوند خوړ شاوخوا علاقې نیولې وه کومه چې اوس د پیښور په ضلع کښې شامله ده."[23]

(c) ketabton.com: The Digital Library

لنډه دا چې د پړانګ غار او امبار او ورسره په مومند ضلع کښې اباد اتمان خیل محنتي او تاریخي خلک دي د پړانګ غار غزاګاني، د اشنغر غزاګاني، ابازو، د میچنې او ناوې ډنډ په غزاګانو عبدالحلیم اثر افغاني په خپل تصنیف "زمونږ مجاهدین" کښې او محمد شفي صابر په تاریخ صوبه سرحد کښې او ورسره نورو په تفصیل سره نقل کړي دي او داسي معلومیږي چې اثر افغاني دغه معلومات د بیلابیل د فرنګو ریپورټونو، ټیلي ګرافو او نورو ریکارډونو نه رانقل کړي دي دلته تفصیلات د دې لیک تنګ چوکاټ کښې نقل کول ناممکن دي. سید احمد بریلوي یوه میاشت هم دغه پناه کښې د ملک لعل محمد پړانګ غاري سره تیره کړي وه .هم د دغه سیمو د امبار ګمبټې اتمان خیل ملک میر باز او ملک حکیم خان د اتمان خیلو سر لښکر ؤ او په کال ۱۹۰۶ کښ ئې په شبقدر کښ په فرنګو بریدونه کړي ؤ. هم دغسې مکرم خان ، ملک حاجي وصلي خان اتمان خیل، ملک میمون خان اتمان خیل او نور.. د دغه ځاي نامتو خلک تیر شوي دي. د دې ځائے خاوره تر نورو اتمان خیلو سیمو د کر کروندې په لحاظ شتمنه ده. په مجموعي ډول د اتمان خیلو د دغه ذکر شوي سیمو د معدنیاتو نه ډکي دي یواځې د برنګ د کروماېټ، نیپرائټ او ماربلو کانونه د ذکر وړ دي هم دغسې په دغه ذکر شوي سیمو کښې لرغوني اثار په لوي مقدار کښې موندلے شي په خصوصي توګه د کیمور لمنې او د خرکي، میاخان، سنګاو، پیپل، برمول او کوهي غرونه د دغه اثارو ډک دي. اتمان خیل فیور ډیموکریټیک خلک پاتي شوي دي دوي کښې خانان، نوابان نشته او هم د دیر، سوات، او باجوړ د خانانو، نوابونه د اغیز او اثر نه ازاد پاتي شوي دي. په دغه حقله ډاکټر خالق زیار دا خاوره دا خلک " کښې د حکومت نظام-د قبیلوې او عامو خلکو سره مربوط" د سرخط لاندي لیکي:

"په لومړي نظر کښې سړي ته دا حقیقت واضح شي چې په دي علاقه کښې د اقتدار څو منفرد شکلونه وجود لري چې د یو بل نه. نه یواځې دا چې د قبیلو په سویه توپیر لري بلکښې د قبیلي په بیلابیلو برخو کښې هم فرق لري. د دیر خان د ناوګۍ خان حکمرانۍ شکل د بادشاهۍ او یا حتي مطلق العنانیت (autocracy) ته ورته ښکاري. د دیر او باجوړ د وړو خانانو د حکمرانۍ شکل د اشرافي نظام نمونې وړاندي کوي. په داسي حال کښې چې په ټول اتمان خیل کښې او د سوات په لویه برخه او زیاتره باجوړ کښې

(c) ketabton.com: The Digital Library

سپېڅلې جمهوریت موجود دے .بیا هم د ژورې مطالعې په نتیجه کښې سرے دې حقیقت ته رسي"چې دا توپیرونه خو هسې په ظاهري ډول ډېر ښکاري ولې په حقیقت کښې داسې نه دي همدغه د خلکو د خلکو سره مربوط جمهوري نظام په دې علاقه کښې موجود دے او په حقیقې شکل کښې دے ولې بیا وربانديې لږ غوندې اثر د ذکر شوو څو کسانو د حکومت (oligracy) په مختلیفو شکلونو کښې موجود دے"[24]

وړاندې په لیکي:

"د سوات بنیادي (اساسي) خانان په حقیقت کښې د بااثره ملکانو نه څه لږ لوړ مقام لري او ذاتي حیثیت یې د هغه اثر نه زیات نه وي کوم چې دوي ته د خپلې ډلې جرګې ورکوي. د تاڼې د خانخیلو جرګه په آئیني ډول ډېر په کوټلې شکل کښې د حکومت ډله ایز نظام پیش کوي. کوم چې دوي ته د خپلې ډلې جرګه ورکوي نو داسې وئیلے شو چې په سوات کښې یو پاک جمهوري شکل موجود دے. هم دغه حال د سمه رانیزۍ او اتمانخیلو دے "[25]

چونکه د اتمان خیلو منطقه یا وطن د لوړو غرونو او لوخو څوکو په لمنو کښې جدا دي نو هم دغه لامل وو چې د دغه خلکو اغیز او اثر د دوي څخه لري پاتي شوي او لکه څنګه چې ذکر شوي څه لږ غوندې خلکو پورې په شخصي یا کورنۍ شکل کښې د دغه خلکو اثر پاتي شوي د باجوړ ښار نواب ناوګۍ خانان تر دې وخته د باجوړ رود یا سیند نه دیخوا اتمان خیلو منطقه کښې غرض نه دے لرلے ځکه چې د اتمان خیلو خپلمځنۍ دښمنۍ هم ډېرې خطرناکښې او د پیړو پیړو پورې وي داسې دښمنۍ هم دوي خپلو کښې لرلې چې تر سلو کلونو نه هم زیاته زمانه یې نیولې په دې حقله هم دغه رپیورټ "دا خاوره دا خلک کښې لیک دي."د اتمان خیلو خلک د دیر، سوات او باحوړ د خلکو په نسبت د بدل اخستلو په سلسله کښې زیات سخت دي او دښمنۍ یې ډېرې خطرناکښې وي"[26]

هم دغه خبرې ښاغلي عبدالحئ کاکړ د کال ۲۰۰۸ بي بي سي رپورټ "موجوده آپریشن میں باجوڑ اہم کیوں؟"کښې کوي د دغه رپیورټ څه حصه دلته نقل کوو:

(c) ketabton.com: The Digital Library

"نولاکھ کی آبادي کے حامل باجوڑ ایجنسي میں دو بڑی اقوام رہتي ہیں جن میں سے ایک کو ترکھانی جبکہ دوسرے کو اتمان خیل کہا جاتا ہے ترکھانی قوم باجوڑ کي سات میں سے پانچ تحصیلوں ماموند، چمرکند، چہار منگ، سالارزئی اور ناوگئی میں آباد ہے جسکی کی کُل آبادي ایک اندازے کے مطابق پانچ لاکھ سے زائد بنتي ہے۔ طالبان کے زیادہ تر رہنماؤں اور کمانڈروں، جیسے کہ تحریک طالبان کے نائب امیر مولانافقیر محمد، ترجمان مولوی عمر، ان کي قائم کردہ 'شرعی عدالتوں' کے سربراہ مفتی بشیر اور جیش اسلامی نامی تنظیم کے سربراہ ولی الرحمن، کا تعلق تحصیل ماموند سے بتایا جاتا ہے۔

ترکھانی قوم میں عسکریت پسندی کي بڑی وجہ ان کي سرحدوں کا افغانستان کے ساتھ متصل ہونا بتایا جاتا ہے جہاں پر گزشتہ اڑتیس سال سے جنگ جاري ہے جبکہ اسکے مقابلے میں دو تحصیلوں اتمانخیل اور تحصیل برنگ میں آباد اتمان خیل قوم آبادی تقریباً تین لاکھ سے زائد بنتی ہے۔ اس کی سرحدیں صوبہ سرحد کے ملاکنڈ اور ضلع دیر سے لگتی ہیں اور وہ ترکھانی قوم کے مقابلے میں افغانستان میں جاری جنگ کي تپش سے قدرے دور ہیں۔

خان اور ملک سسٹم کی مضبوطی ترکھانی قوم میں بڑھتی ہوئی شدت پسندی کی دوسري ممکنہ وجہ بتائی جاتی ہے۔ مقامی لوگوں کا کہنا ہے کہ یہاں کے خانوں اور ملکوں نے اپنی طاقت کو برقرار رکھنے کے لیے ماضی میں ایسے ہتھکنڈوں سے کام لیا ہے جسکي وجہ سے وہاں پر ایک کُچلا ہوا طبقہ سامنے آیا جنھوں نے طالبان کي شکل میں ان مشران اور ملکوں کے خلاف ایسي کارروائیاں کی کہ انکی طاقت کمزور ہوگئی اور وہ علاقہ چھوڑنے پر مجبور ہوگئے ۔ جبکہ اتمان خیل قوم میں خان اور ملک اتنے طاقتور نہیں ہیں بلکہ جرگہ ہي مساوی بنیادوں پر قبائلی معاملات چلاتا ہے. باجوڑ ایجنسی آبادی کے لحاظ سے سب سے بڑی اور انفراسٹرکچر کے حوالے سے سب سے ترقی یافتہ سمجھی جاتی ہے -

ایک اور وجہ یہ بتائی جارہی ہے کہ ترکھانی قوم میں قبائلی بدلہ لینے کا تصور اتمانخیل قوم کے مقابلے میں زیادہ مضبوط نہیں ہے۔ جب کبھی کوئی شخص قتل کرتا ہے تو ترکھانی قوم میں قاتل کو عام معافی دینے کا تصور موجود ہے جسکی وجہ سے کسی شخص کو جرم کرنے سے پہلے عام معافی کی امید ہوتی ہے اس لیے وہ اسے کرنے سے نہیں کتراتا۔

جبکہ اتمانخیل قوم کے بارے میں ایک ضرب المثل مشہور ہے کہ ' اتمانخیل قوم سے تعلق رکھنے والے شخص کی لاش قبر کی مٹی بھی ہضم نہیں کرسکتي ہے۔' یعنی چاہے دہائیاں لگ جائیں بدلہ ضرور لیا

(c) ketabton.com: The Digital Library

جاتا ہے۔ اتمانخیل قوم سے تعلق رکھنے والے ایک اہلکار نے بتایا کہ جب وہ انیس سو ستر میں دسویں کے طالبعلم تھے اس وقت ایک شخص نے قتل کیا اور آج اڑتیس سال بعد بھي در جنوں بار جرگہ لیجانے کے باوجود مقتول کے خاندان کے سربراہ انکار کرتے ہوئے کہتے ہیں 'میں کمزور ہوں اس لیے بدلہ نہیں لے سکا لیکن میں نے اپنے بچوں کو وصیت کي ہے کہ جب بھی وہ یہ سمجھیں کہ ان میں بدلہ لینے کی قوت آگئ سو وہ لے لیں۔' اسی لیے لوگوں کا کہنا ہے کہ بدلے لینے کی اس سخت رسم کی وجہ سے اگر کوئی شخص طالبان کا حصہ بنتا بھی ہے تو کچھ کرنے سے قبل اس کے نتائج کے بارے میں ہزار بار سوچتا ہے"[27]

د پورته بحث څخه مونږ دې نتیجې ته رسیږو چې اتمان خیلو په ازاد حیثیت ژوند دوامدار ساتلے دے هم دغه لامل وو چې دوي چا ته ټیکس یا عائدات تاریخ کښې نه دي ورکړي Refort on Tribes of Dir swat and bajawar including Utmankhel & Sam Ranizai ژباړن ډاکټر خالق زیار دا خاوره دا خلک کښې د کټې وټې یا عائداتو نظام The Revenu system د سر خط لاندي لیکي:

"د کټي وټي نظام په بیلا بیلو ځایونو کښې په بیل ډول دے د ټولني ټوله زمکه په برخو مشتمله ده او د جدي حق په حساب مالکان لري د زمکي د ملکیت په حواله په زمکه هیڅ ټیکس نشته البته د قانون محمدي ص له رویه د پیداوار لسمه حصه د عشر په ډول ورکوي.

عشر په دې ټوله علاقه کښې رواج نه لري ډیرې قبیلې لکه اتمان خیل، د سوات د سیند د چپي غاړي او د کوذ او بر سوات اکثري قبیلې او د سمه رانیزۍ خلک هیچا ته عشر "ټیکس" نه ورکوي. بیا هم که چیرې مقامي خان دومره زورور وي چې د عشر اخستلو توان لري نو ځنې خلک عشر ورکوي د سوات د سیند د ښۍ غاړي د دیر او سوات قبیلې یا د دیر خان ته یا د هغوي مقرر کړو خانانو ته عشر ورکوي . د سوات د سیند د ښي خاړو سواتو قبیلو د دې د پاره چې ځان د محاصل Revenue Collecter د موجودیت نه ځان خلاص کړي د دیر نواب سره معاهده کړي ده او د هغې مطابق دوي د خپلو خانانو په لاس نواب ته په کال کښې د عشر په ځائے ټاکلي پیسې ورکوي"[28]

چونکه اتمان خیلو کښې خانان او نوابان نشته کوم چې د مغل او فرنګ پیداوار دي نو د سیمې لارې چارې، هحرے جرګے، د پښتنو د تهذیبي شکل ملک په لاسو

(c) ketabton.com: The Digital Library

کښې وي ولې اتمان خیلو کښې هره خیل خانه خپل خپل ملکانان لري نو د خیل خانیو ستونزې دغه خلک حل کوي ولې د قامي ستونزو حل کولو د پاره د هرې خیل خانې نه د ملکانانو جرګه کیږې او په روایتي ډول په جرګو کشالې هواریږې اتمان خیل جرګو ته احترام لري جرګه د قدر وړ ګڼي. اتمان خیلو کښې میلمه پالنه د نورو پښتنو په څیر لوړ مقام لري اتمان خیلو کښې چې څوک میمله شي یا پناه واخلې دا خلک ترې ځانونه قربانوي د باجوړ مولانا خان زیب لیکوال "باجوړ د تاریخ په رڼا کښې" کتاب لیکونکي د بهادر شاه ظفر کاکاخیل کتاب لیکونکي "پښتانه د تاریخ په رڼا کښې مخ ۷۰۵-۷۹۶" په بنیاد د اتمان خیلو په دغه حقله یوه واقعه په دې رانقل کړي.

اتمانخیل او د مېلمه ننګ

تېمور شاه چې د احمد شاه بابا ځوئي وو پینځه ځل ئې د هند په لور په کال 88 .79.80.85. 1774 کښې ئې لښکرې لېږلې وې خو ځنې خوبونه او کمزورې داسې وې چې د احمد شاه ښوځښت پشا تلل هم دده د وخت نه پېل شو او په آخر کښې دده ځوئي شاه شجاع د سیهکانو او پیرنګیانو سره دڅوکښې لپاره په لاس ېو کولو هرڅه اوبائلل.

په کال 1779 کښې د تېمور شاه خلاف په کورنۍ کښې د مرګ یوه هڅه اوشوه مقصد ئې د تېمور په ځائې د احمد شاه بابا شپږم ځوئي ،سکندر شاه، په تخت کښېنول وو. پدې کار کښې د ډېرو امیرانو ترځنګ ،فېض الله خان، د مېا عمر بابا ځوئي ،صاحبزاده محمدي،او ملک ارسلا خان مومند، لاس لرلو. تېمور شاه د پېښور په بالاحصار کښې دېره وو د پنچاپ په لور ئې د لښکرو تابیا کوله فېض الله خان ته د اپریدو او شینوارو نه ده نوي پوځې ډلې جوړولو کار سپارل شوې وو خو هغه په چل بالا حصار ته د لښکر سره ننوتو چې په ظاهره نوې دسته پېش کول ئې مقصد وو خو په پټه ئې تېمور شاه د منځه وړل غوښتل. پوځ چې قلا ته ننوتو تېمور شاه چې ېو دم دومره خلک اولیدل نو پوهه شو چې لوبه بدل ده شاهي پوځ په میدان کښې آرام کولو دې د قلا دویم چهت ته په منډه اوختو او خپل پوځ ته ئې د جګړې غږ اوکړو . شاهي پوځ زر په جګړه شو حالت ئې قابو کړه فېض الله خان سره د ځوئي اونیول شو او د تېمور شاه په حکم سمدستي اووژل شو. صاحبزاده محمدي ته د پلار او کورنۍ د لوړې روحاني مرتبې په وجه څه اونه وائل شو بل مهم سړې ملک ارسلا خان مومند په تېښته

(c) ketabton.com: The Digital Library

کښې برېالې شو او د مومندو په غرونو د اتمانخېلو سیمې ته ئې د پناه هڅه اوکړه. کله چې ملک ارسلا خان د اتمانخېلو اول کلي ته اورسېدو نو د کلي مشرانو پېژاندو چې د باچا د پرې راتښتېدلې. مشرانو ورته په منت اووئیل چې تا خپل کلي ته نه شو پرېښودې ځکه چې که ته رالې نو بیا ته زمونږ مېلمه شوې او د پښتون ولې د آئین لاندې ستا ساتنه په مونږ پرض کیږي مهرباني اوکه مونږ د تېمور شاه سره مه په لانجه کوه . ملک ارسلا خان د مشرانو سره په خبرو وو خو بل لوري خپلو خلکو ته پټه اشاره کړې وه چې کډه مې په بله لار کلي ته ننباسې هغې د ارسلا خان کډه کلي ته په بله لار ننه باسله .

چې د کلي مشران د ارسلا خان د کډې نه خبر شو نو بوبل ته ئې اووئیل چې دا سړې خو اوس زمونږ مېلمه شو او اوس خو په مونږ د مېلمه ساتنه لازم ده ټوله قبیله ورله راغله وائل ته اوس زمونږ مېلمه ئې او ښه ډاډه راسره اوسه. تېمور شاه چې کله د ارسلا خان په نیولو کښې ناکام شو او ددې نه خبر شو چې اتمانخېلو پناه ورکړې نو د زور په ځائې د چل نه کار واخیست . څه وخت پس ئې په ارسلا خان پسې جرګه اولیږله قرآن کریم ورله ورکړي وو او د قرآن په بو پاڼره ئې هغه ته معافي هم لیکلې وه او خپل شاهي مهر ئې هم پې لږولې وو. ارسلا خان چې کله دا معافي نامه اولیده نو ډاډه شو په تېمور شاه ئې اتبار اوکړو او د اتمانخېلو سره د مشورې نه پس پېښور ته راستون شو او ځان ئې باچا ته حواله کړو خو تېمور شاه بې اتباري اوکړه او هم په هغه ورځ ئې ملک ارسلا خان مومند اووژلو. د تېمور شاه دا کار د پښتو او اسلام نه بو غورزېدلې کار وو د قران او لوظ دپاسه د بو پښتون مشر وژل ډېر بېخونده کار وو پښتانه پدې کار سخت خفه وو چې په نتیجه کښې تر اوسه تېمور شاه په تاریخ کښې سپک او بې پښتو بادیږي چې تر دې پورې پښتانه وائي چې ده له پښتو هم نه ورتله حالانکه په پښتو پوهیدو شعرونه ئې هم په پښتو کښې وائلي خو بو ښځه ئې پارسي بانه وه او د ایران اثر پې ډېر وو خو په پښتنو کښې د پښتون باچا په ځائې په پارسي بان باچا یادیږي"[29]

د اتمان خیلو د هجرت چې دوي د ټانک ګومل بیا کابل نه دې خپلو منطقو ته راغلي د تاریخ له رویه مبهم دي دغه د اتمان خیلو د مهاجرت او هجرت کیسې حیات محمد خان په حیات افغاني کښې بهادر شاه ظفر کاکاخیل پښتانه د تاریخ په رڼا کښې محقق عبدالطیف طالبي په پښتنې قبیلې کښې عبدالروف بینوا په پښتونستان کښې لطیف یاد په پښتنې قبیلې وپیژنۍ کښې اولف کیرو دې پټهانز کښې قاضي عطالله د پښتنو تاریخ کښې خان روشن خان په سرګزشت یوسفزۍ کښې پیر معظم شاه په تواریخ حافظ رحمت

(c) ketabton.com: The Digital Library

خاني کښې الله بخش یوسفزی په تاریخ یوسفزی پټهان کښې زرداد خان په صولت افغاني کښې پروفیسیر ډرون په the history of afghan کښې سراج احمد علوي په تاریخ پښتون کښې او ورسره نورو په تسلسل سره راوایت در راویت نقل کړي دي ولې په دغه ضعیف روایتونو چا هم غور نه دے کړے حالانکه چې اتمان خیلو ته داسي کومه ضرورت پیښ شو چې د ټانک کومل څخه کابل ته لاړ بیا تیراه ته لاړل او بیا دلته راغلل؟ حال دا دي چې اتمان خیل هم د دې خاوري اصلي او لرغوني خلک دي نه خو دغه وخت د دوي نسلي ربط د نورو قبیلو سره وو او نه څه سیاسي، معاشي یا مذهبي اتحاد بیا دا کومه تاریخي نکته معقول کیدے شي چې اتمان خیل په شان لویه قبیله په هجرت مجبور شول؟

زما په خیال دغه هجرتونه په جزوي توګه شوي دي د کلهم قبیلې د هجرت روایتونه په تاریخې تادو نه دې ولاړ او نه څه استسنادي، تاریخي او منطقي حیثیت لري.په دغه حقله د شیر علي خان بنوچي کتاب "پشتونوں کي تاریخ اور شجرے" ترتیب او تدوین کونکي ډاکټر نصرالله جان وزیر د اتمان خیلو تاریخ په فټ نوټس کښې لیکي:

"قوم یوسفزئ مرزا الغ بیگ کے زمانے میں کابل سے ننگرہار کے راستے وادي پیشاور اور سوات میں آکر اباد اور بعد میں قابض ہوئے لیکن قوم اتمان خیل کا ٹانک اور گومل کي پہاڑوں سے اٹھ کر آنا کوئي منطق نہیں بنتا یوسفزئ نوشکي، شورابک قندھار سے ہوتے ہوئے مرزا الغ بیگ کو کابل کي تخت فراہم کرنے میں معاونت دیں چکے تھے اب یہ کس طرح فرض کیا جاسکتا ہے کہ اتمان خیل قبیلہ ٹانک اور گومل سے اٹھے اور پشاور میں اپنے ہم نژاد کرلاني کے خلاف لڑنے کو آئے نہ تو یہ مقدس جہاد تھي نہ اس میں دیني جذبہ کار فرما تھا نہ یہ مقدس جہاد تھي اور نہ کل افغان قوم کي دفاعي جنگ تھي یہ ایک منگھڑت مفروضہ ہے جو بنا کسي تحقیق کے ہر کوئي آگے کو بڑھا رہا ہے میري دانست میں یہ قبیلہ کرلان کے دوسروں قبیلوں کے ساتھ یہاں پر مقیم تھي دلازاکوں اور یوسفزئیوں کي چپقلش میں انہوں نے دلازاکو کي ساتھ دینے کي بجائے خاموشي اختیار کي ہوگي یا یوسفزئ کا ساتھ دے کر اپنے کرلانیوں کے خلاف لڑے. اس طرح سوات کے وہ قبیلے جو یوسفزئیوں کے ساتھ لڑائي لڑائیوں میں کمزور پڑ گئے تھے اور علاقہ ہزارہ یا اباسین کے پار چلے گئے ان میں سے بعض کرلان اور دیگر افغان قبیلے ہیں جو اب ہزارہ میں آباد ہیں. اس طرح سوات کے قدیم قبیلوں میں سے کرلاني قبیلے یہاں مقیم تھے. تاہم اس میں مزید تحقیق درکار ہیں مسقبل کے مورخین کو یہ بھي دیکھنا ہوگا کہ وادي سوات کا پورا علاقہ

(c) ketabton.com: The Digital Library

اور ہزارہ کے علاقے پر کرلانیوں کا اثر ور سوخ کب سے تھا. کیونکہ یوسفزئ اور خاخي خیل قبیلوں کي آمد یہاں بعد کي بات ہے لہذا از روئے منطق یہ بات قرین قیاس ہے کہ کرلانیوں کا مسکن کوہ سلیمان سے جانب شرق کو وادي سوات اور ہزارہ تک تھي ہیروڈوٹس اور بطلیموس نے اباسین کے اطراف میں آباد اقوام کي جسماني ساخت اور حلیہ بیان کیا ہے وہ کرلانیوں کي قدو قامت اور شکل و صورت اور ان کي اس خطے میں اب تک کي موجودگي پر دلالت کرتي ہے. غرض یہ کہ نہ تو اتمان خیل یوسفزئیوں کے ساتھ یہاں ہو کر آئے تھے اور نہ یہ علاقہ ٹانک اور گومل سے اٹھ کر یوسفزئیوں کے ساتھ شریک شرم و ننگ تھے"[30]

ژباړه:

د میرزا الغ بیګ په وخت کښې د یوسفزیو قبیله له کابل څخه د پېښور او سوات د دښتو له لارې ننګرهار ته راغله اباد او وروسته قابض شول، خو د اتمان خیلو قبیله د ټانک او ګومل له غرونو څخه را پورته کښېدل منطقي نه دي. یوسفزي نوشکي شورابک له میرزا البیګ سره د کندهار له لارې د کابل د تخت په برابرولو کښې مرسته کړې وه. فرض کړو چې د اتمان خېلو قوم له ټانک او ګومل څخه راپاڅېدلي او پېښور ته راغلي او د خپلو همکارانو کرلانو پر وړاندې جنګېدلي، نه خو دا سپېڅلي جهاد وو نه د افغان ولس ددفاع جګړه زما په خیال به دوي د دلزاکو دملاتړ پر ځائے به یې چوپه خوله پاتي شوي وي او یا به یې د یوسفزیو ملاتړ کړي وي او دکرلانیانو پر ضد به یې جګړه کړي وي.

په دې توګه د سوات هغه قومونه چې د یوسفزیو سره په جګړو کښې کمزوري شوي او د هزاره او یا اباسین سیمې ته تللي، یو شمېر یې کرلان او نور افغاني قومونه دي چې اوس په هزاره ګانو کښې مېشت دي. په دې توګه د سوات له لرغونو قبیلو څخه یو، کرلاني قبیلے دلته اوسېدلې. خو په دې اړه لا زیاتو څېړنو ته اړتیا ده، راتلونکي مورخین به دا هم وګوري چې کله کرلانیانو د سوات دره او هزاره پر ټوله سیمه اغېزه درلوده. ځکه چې دلته د یوسفزو او خاښي خېلو قومونو راتلل وروسته خبره ده، نو له منطقي پلوه داسې انګېرل کښېږي چې د کرلانیانو د اوسېدو ځائے د سلیمان له غره څخه په ختیځ کښې د سوات تر دره او هزاره ګانو پورې و.

(c) ketabton.com: The Digital Library

هیرووډتس او بطلیموس چې د اباسین په اطرافو کښې د کوم قومونو فزیکي جوړښت او جسماني حلیې بیان کړي دي، دغه د کرلانو د قدو قامت او شکل و صورت په بڼه او تر اوسه پورې په دې سیمه کښې د دوي شتون باندې دلالت کوي. علت یې دا دي چې نه اتمان خیل له یوسفزیو سره دلته راغلي و او نه له ټانک او ګومل علاقې څخه راغلي او د یوسفزیو سره په ننګ او شرم کښې شریک وو.

لنډه دا چې دغه د هجرتو راویتونه د قبیلو په اړه د بیا بیا او نوې څېړنو او لیکنو محتاجه دي هغه نامعقول روایات به راتلونکښې مورخین رد کوي کوم چې په دودیزه توګه بغیر د څه استسناده نقل شوي.

د اتمان خیلو تر نورو پښتنو د پتمنو او تاریخي یوسفزیو، روغانو، تاجکو، رودبارو، خټکو ترکلانو، صافو، خټکو، ګجرو، ساداتو، مشوانو، شلمانو، مومندو، دلازاکو، سواتو، وردګو اخون خیلو او نورو.... سره نزدې تعلقات او د میني او وینې رشتې دي ځکه چې دا خلک په جغرافیایې لحاظ سره یو بل ته نزدې دي او په یوه منطقه کښې ژوند کوي. هم دې خلکو د یو بل شمله اوچته کړي هم دې په یو بل ننګونه کړي هم دې خلکو د پښتون وطن وحدت ټینګار ته ملا تړلي دغه ټولې پښتنې قبیلې د قدر وړ او تاریخي حیثت لري. اتمان خیل که څه هم د پښتون ناګنلي قبیله ده ولې دوي د پښتو او پښتنو روایات تر دې دمه ژوندي ساتلي دي. زه د اتمان خیلو د شجرو نه وړاندې د بهرام خان د ذوي لیونۍ فلسفي د غني خان بابا د نظم "اووه ګلونه" په شعرونو کوم چې یې د هرې پور په جیل کښې لیکلي وو تماموم.

"یم پیدا د اشنغره
خو په فکر اتمان خیل
یوه کړه ورانه ویجاړه
غوندي زانه د دې سیل"[31]

(c) ketabton.com: The Digital Library

د اتمان خیلو شجرے:

اتمان خیل په لویه کچه اته طایفو/ښاخونو یعنې د نامعلوم اتمان بابا اته بچې شمیرل کیږې یا داسې ویل شو چې اتمان خیل اته پلاره دي. د اتمان خیلو شجري لکه د نورو پښتنو په تاریخي بنیادونو نه ولاړي ولې د نزدې وختونو څېړنکارو په دغه لړ کښې یوڅه د قدر وړ او حقایقو ته نزدې هڅه کړي ده په دغه کښې ملیټري ریپورټ ۱۹۰۶، تراشلي ټکي مصنف د انور نګار، د تالاش بانډګے د سیاسي او سماجي شخصیت شیر محمد لالا ، د تیمرګري شیخانو سره تعلق لرونکي ایم فل سکالر سلمان جبار اتمان خیل او د باجوړ ایم فل سکالر حسین احمد او د امبار مولانا رحمان الله رحماني صیب ناچاپه د اتمان خیلو شجرو، تاریخي اثارو نیتجه په لاندي ډول سر ته رسې دغه شجره د ټول تاریخي کتابونو او زمینې حقایقو نچوړ دے.

۱ **مندل اتمان خیل**Mandal utmankhel

۲ **دخله لاندي لویې څانګې**Dakhla sub section big

i **شموذي یا شموذے اتمان خیل**Shamozai utmankhel

ii **سانیزي یا سنیزے اتمان خیل** Sanizai or Sanizi utmankhel

۳-**کرانې لاندي لوي ښاخ اصیل اتمان خیل**

۴-

۵-**بیمري یا بیهمري اتمان خیل**Bimmari or Behmari utmankhel

۶-**ګوري اتمان خیل**Gwari utmankhel

۷-**بټ کور یا بټ خیل اتمان خیل**Butkor or Butkhel utmankhel

۸-**سمیل زي یا اسماعیل زے اتمان خیل لویې څانګې** Samelzi or ismaelzai utmankhel big sections

i **پیغزے یا پیغوذي اتمان خیل** peghozai or Peghozi utmankhel

ii **ټاکور اتمان خیل** Takwar utamnkhel

iii **مندن اتمان خیل** Mandan utmankhel

(c) ketabton.com: The Digital Library

iv استاندار اتمان خیل Astanadar utmankhel

(۱)د ماندل اتمان خــیلو څانګـي

Sections or Genealogical Chart of Mandal utmankhel

1 **کیدو خیل**

2 **کمیل خیل**

د کیدو خیل ښاخونه

1 **رسول خیل**

2 **جوګي خیل**

3 **داپر خیل**

د رسول خیل ښاخونه

1 **راجه خیل**

2 **مامت خیل**

3 **نجیم خیل**

4 **حقداد خیل**

5. **شیخ خیل**

د جوګي خیل ښاخونه

1 **جلال خیل**

2 **نیخان خیل**

3 **تیمر خیل**

4 **ګل شیر خیل**

د داپر خیل شاخونه

1 **میروال**

2 **براولي**

3 **ګوړ خیل**

Raaqo

(c) ketabton.com: The Digital Library

د کمیل خیل ښاخونه

1 مالیزي

2 سواړي خیل

3 مته خیل

د مالیزي ښاخونه

1 کنډه خیل

2 امت خیل

3 اوراخیل

د سواړي کور ښاخونه

1 لزت خیل

2 میوي خیل

3 اصل خیل

4 بابو خیل

د مته کور ښاخونه

1 ګاسي خیل

2 طالب بیګ کور

3 مستجاب خیل

4 علم دین خیل

5 قاضي خیل

6 ونډي خیل

7 حیات خیل

8 زوبیده خیل

Raaqo

(c) ketabton.com: The Digital Library

د طالب بېګ کور شيخان ياده دي وي د تور بابا شيخان دي

1رحيم خيل

.2رفيق خيل

.3عنايت خيل

.4حميد خيل

.5اداد خيل

(۲)دخله

ا **شموذی اتمان خیل سیکشنز** Shamozai utamnkhel Sections or Genealogical Chart

شموذی کښې ځلور لويې څانګي دي

1سرکاني خيلsarkani khel

2سرني خيل Sarni khel

3عمرخيل Umer khel

4پاينده خيل Painda khel

د سرکاني خيلو ښاخونه.

د اتمان خيل - شموذي - سرکاني خيل څانګي شجره!!

۱ سرکاني خيل

۲ سليمان خيل

د سليمان خيلو لاندي ښاخونه Sub section

۱.-بيل خيل

Raaqo

(c) ketabton.com: The Digital Library

۲.میراخان خیل

۳.اصلت خیل

۴.عجم خیل

۵.زمان خیل

ب--سمیل خیل

۱.شاه وس خیل

۲ .محمد خیل

۳.سلطان علي خیل

۴.ازاد خیل

ج-عیسي خیل

۱ .خان داد خیل

۲ .باقي خیل

۳.زیبا خیل

د-عزیز خیل

2سرني خیل Sarnikhel **سرني په دوه خیلونو کښې ویش دي ۱-اباخیل ۲-بلوخیل**

۱-د اباخیلو شاخونه

1طاوس خیل

بیا دا دوه ښاخونه لري هارون خیل او دنیا خیل ۲اودال خیل. دوي کښې تالي خیل او اباخیل راځې

3کرم خیل کښې برم خیل او میرے کور سیکشنز دي.

۲-د بلوخیل اتمان خیلو شاخونه

(c) ketabton.com: The Digital Library

دې کښې حسن خیل، نورمحمد کور، سرګړے کور، علي محمد کور، ایدرخیل او زید کور خیلونه دي چې بیا په نورو ورو ورو لکه زید کور بیا په قمبر خیل، بلوخیل، علي بے خیل، وغیره کښې ویش دي بیا مزید قمبرخیل کښې هاشم خیل او بلوخیل کښې ایدرخیل سیکشنز دي.

هم دغه ډول

۳ -علي بے خیل هم د غازي خیل، مومند خیل او میذوب خیل ښاخونه لري.

-3عمر خیل اتمان خیلUmarkhel utmankhel عمر خیل په دوه لویو څانګو او بیا ورو ورو څانګو کښې ویش دي.

۱ -پیرورخیل ۲- سید علي خیل

۱ د پیرورخیل ښاخونه دا هم درې ښاخونه لري

1شهباز کور.. دې کښې بیاحسن خیل، سهاک، کرم خیل، ملیز خیل، بازار خیل، یارخان خیل، شات خیل، بوستان خیل ځانله څانګې دي

2 خوشحال کور دې خیل کښې ندیم کور، بوګي کور، راجه کور، مادم خیل، میردین کور، میني کور، نوراخیل، لنډا خیل، اردو خیل،

3 مرچي خیل ، دې کښې بونیرخیل، مالت خیل، جنجال خیل، لنګي خیل، کټویې، بهادر خیل، خان خیل، او مابیر خیل وغیره دننه څانګي دي.

۲ سید علي خیل یا سیدال کور په دوه څانګو کښې ویشت دي

1 مامد خیل دې خیل کښې دننه بیا نور خیلونه د اکبرخیل، سید خیل، مزرا کور، رالپوري، جوشان خیل، جمیل خیل، شاجي خیل وغیره په نوم دي

2 سلیمان خیل یا سلیمان کور کښې دننه بیا ګوري کور، شامیرکور، نظر کور، اکبر خیل، شینکیبي خیل، واصل خیل وغیره څانګي شامل دي. هم دغه ډول

(c) ketabton.com: The Digital Library

واصل خیل بیا مزید خیل خانیو کښې ویش دي چې په کښې بنګي خیل، ولي خیل، نظر خیل شامل دي. بنګي خیل بیا کمال خیل په نوم خیل لري

او نظر خیل بیا د جمیل خیل په نوم څانګه لري.

4 **شموذی پاینده خیل**Shamozai Paindakhel

دا خیل خانه پت څلورو سیکشنو کښې ویش ده چې تفصیل یې دا ډول دي

۱- **شهباز خیل دې سب سیکشن علي بے خیل او خان کور دي**

۲- **مني خیل دې سب سیکشن اسرت خیل، حسن خیل او حسن کور دي.**

۳- **سلیماني خیل دې کښې سب سیکشن زیکاني خیل، الیاس خیل، راجه کور، ابراهیم خیل او خواجه کور دي.**

۴- **بادو خیل دې کښې سب سیکشن ولي داد خیل، هندو خیل او جلال خیل دي.**

دخلهii سانیزي یا سنیزي اتمان خیلو څانګې

Sections or Genealogical chart of Sanizai utmankhel **دا په درې سیکشنو یا خیل خانو کښې ویش دي.**

۱- **کوټا خیل دې کښې احمد خیل، کوټا خیل، امت خیل، رسول خان خیل، خواجه خیل، وریا زي سب سیکشن دي.**

۲- **دولت خیل دې کښې د عزیز خیل، دوړي خیل، نازو خان خیل، ملاخیل، شاه خان خیل او بټي خیل سب سیکشن دي.**

۳- **ملاخیل دې میرزا خیل، شیخ خیل او جانا خیل سب سیکشن دي او دغه بیا مزید ویش دي.**

(۳)**د کراني - اصیل اتمان خیلو شجره** The Genealogy Of karani Asil utmankhel:

(c) ketabton.com: The Digital Library

اصیل په دوه لویو څانګو کښې ویش دي

1 اصیل بادو خیل

2 اصیل بلوخیل

1د اصیل بادوخیل څانګي:

۱ واړه خیل دې کښې سب سیکشن اصلت خیل، وریاخیل، سهاک زي وغیره دي.

۲ خمارخیل دې کښې سب سیکشن ګډ خیل، پاینده خیل مدک خیل او سلطان خیل او نور راځي.

هم دغه ګډ خیل بیا مزید سب سیشکن یعني لاندې څانګي د دیني خیل، ابراهیم خیل، عمرخان کور، ساولي خیل لري هم دغه ډول دیني خیل مزید سب سیکشن د شینو خیل، مغل خیل، دیګان خیل، باي خیل په نوم لري.

هم دغه شان مدک خیل هم لاندي ښاخونه د شاري خیل، ماتي خیل، فرش خیل، انعام خیل، دادو خیل، شهزاد خیل، او پارچی خیلو لري .

2 اصیل بلوخیل

۱-صیب دین خیل

۲-عمر خیل

۳-ترغاو خیل

۴-صبدک خیل دې خیل کښې سب سیکشن پاسوان خیل، ناشه خیل، همت خیل، میګان خیل لاندي څانګي دي.

۵-دیني خیل دې کښې بیا واړه خیل دننه سب سیکشن دي چې دغه بیا په

۱-بډی خیل

(c) ketabton.com: The Digital Library

۲ -اني خيل

۳ -فتح خيل

ځانګي لري

۳-پاينده خيل دې کښې

۱ -ادم خيل، ښادي

۲-رضا خيل

۳-شريف خيل

۴ -کاني خيل

۵-مابت خيل

۴ -باي خيل

۷ -دلخه خيل

وغيره شتون لري.

۴-سلطان خيل دې کښې

۱ -تاج بيګ خيل

۲ -راج بيګ خيل

۳ -ولو بيګ خيل

۴ -ماربيتګ

۵ -دارے

۶-شاه خان خيل

۷ -چورے

۸-ظفرخيل او نور شته.

Raaqo

(c) ketabton.com: The Digital Library

تاج بیګ کښې بیا مزید سب سیکش یونس خیل، امان خیل او خرم خیل دي.

(۴) همري

The Genealogical Chart of Hamri utmankhel **دې سیکشن کښې دوه لویې طائفي دي یو 1- علیزي یا علي زي اتمان خیل او 2- دویم متکي اتمان خیل نومیږي.**

1متکي اتمان خیل Mattakai utmankhel gebealogical chart

۱ **توري خیــل**

۲ **اتمـــان زي**

د توري خــیل څانګي

۱ **ولـــي داد خـیل**

۲ **بـرمــکي خــیل**

۳ **ســــواتي خــیل**

د اتـــمان زۍ یا اتمان زي ټبر څـانګي

۱ **شاه عــالم خیل**

۲ **جبـــه خــیل**

جورټ خیل

۳ **حسن خـــیل**

۴ **حــاجـي خـیل**

۵ **علـــي خـــیل**

۶ **شـــاد خـــیل**

(c) ketabton.com: The Digital Library

۷ **رینجابت خیل**

۸ **اسرت خیل**

۹ **اورمت خیل**

۱۰ **ملاخیل**

دغه بیا مزید سب سیکشن لري.

2 **علیزی یا الیزي اتمان خیل**utmankhel Alizai

علیـــزي اتمـــان خیـــل پـــه څلـــورو لویـــو څـــانګو کښـــې ویـــش دي

-1**ماموںزی**Mahunuzai

د ادیزی څانګي

-۱ **دړي خیل**

-۲ **شاهي خیل**

-۳ **علي خیل دي**

-۴ **محبوب خیل**

-۵ **خنجرخیل**

-۶ **شاه زمان خیل**

-۷ **مولا خیل**

-۸ **انګرخیل دي**

-2 **ایسوزی**Isozai

-۱ **خلي خیل**

-۲ **سارنګ خیل**

Raaqo

(c) ketabton.com: The Digital Library

۳- سواتي خیل

۴- مغل خیل

۵- جوګنړ خیل

-امانت خیل

۶- مامدخیل

۷- عدم خیل

۸- اروڼک خیل

هباي خان خیل چې په کښې شاذرین خیل، ګلکۍ وغیره شته.

3- **ادریزۍ**Adrizai

دې کښې زیرک اتمان خیل چې بیا دغه په دوه برخو کښې ویش دي دغه زیرک زیاته برخه امبار پرانګ کښې اباد دي.

۱- سپین زیرک

۲- سره زیرک

4- **مرچو زۍ**Marchozai **دې کښې**

۱- کرم خیل

۲- رام خیل

۳- خیچجۍ

۴- چمیار خیل

۵- لوچه خیل

۶- کرمالي خیل

۷- باراني خیل

(c) ketabton.com: The Digital Library

۸- امرو خیل

۹-حبیب خیل

۱۰-میروس خیل

(۵)بیمري یا بیهمري اتمان خیلو شجره The Genealogical Chart of behmari or bimmari utmankhel

بیهمـري یـا بیمـري پـه درې لویـو طـایفو کښـې ویـش دي خرکـي، میاخـان ، پیپل،کوهي، برمول، سنګاو د دوي سیمي دي یوه شمیره دیر او نـورو کښـې هـم اباد دي

1- اسماعیل خیل

2- سه صده

3- دعوت خیل

د(1اسمعیل خیل بن بهمري) شاخونـه

1 پاینده خیل

-2 هیبت خیل

-3 عمرخان خیل

د(1پانیده خیل بن اسمعیل شاخونـه

1 اون کور

2 همزه کور

3 خلي کور

د(2هیبت خیل بن اسمعیل شاخونـه

1 دولت خیل

2 شیخا خیل

Raaqo

(c) ketabton.com: The Digital Library

3 ولي خيل

د3) عمر خان خيل بن اسمعيل شاخونــه

1 يار علي خيل

2 شيخان خيل

د1)يار علي خيل شاخونــه

1 بهرام خيل

2 رسول خيل

3 تيراوي خيل

د2)شيخ خان خيل خيل شاخونــه

1 شيخ علي كور

2 خان كور

د(2 سه صده بن بهمري) شاخونــه

1 دله زاک

2 تورزئ

3 غزت زئ

د(1دله زاک وصلي دي) شاخونــه

1 مومن خيل

2 شريف خيل

3 گل داد خيل

4 صواتي كور هم وصلي دي

د(2 تورزئ) شاخونــه

Raaqo

(c) ketabton.com: The Digital Library

1 **عجب خيل**

2 **اباخيل**

3 **صابي خيل**

4 **شابي خيل**

5 **محب خيل**

6 **حيا خيل**

د(3 ايزب زئ) شاخونـه

1 **هارون خيل**

2 **رئيس خيل**

3 **طاوس خيل**

4 **انيس خيل**

5 **منصورخيل**

6 **چنګا خيل**

د(3 دعوت خيل بن بهمري) شاخونـه

1 **عمياره خيل**

2 **مهتر خيل**

3 **برصي خيل**

د(1عمياره خيل بن دعوت) شاخونـه

1 **مسکين خيل**

2 **پاچو خيل**

Raaqo

(c) ketabton.com: The Digital Library

3 میرهوس خیل

د(1مسکین بن عمیاره خیل) شاخونــه

1 کټي کور

2 سلطان کور

3 زکوړ کور

د(2پاچو خیل بن عمیاره خیل) شاخونــه

1 صلا خان کور

2 الي خیل

3 انډن کور

د(3 میر هوس بن عمیاره خیل) شاخونــه

1 ربو خیل

2 محمد خان کور

3 زین خان کور

د(2مهتر خیل بن دعوت خیل) شاخونــه

1 عباس خیل

2 باګي خیل

3 بانوزۍ

د(1عباس خیل بن مهتر خیل) شاخونــه

1 بوخان خیل

2 دور خیل

3 فتح خیل

Raaqo

(c) ketabton.com: The Digital Library

د(2 باګي خیل بن مهتر خیل) شاخونه

1 **جان بیګ کور**

2 **حیات خیل**

3 **پولاد خیل**

د(3 بانوزئ بن مهتر خیل) شاخونه

1 **فقیر خیل**

2 **ملوک خیل**

د(3 برصي خیل بن دعوت خیل) شاخونه

1 **دولت خیل**

2 **میري خیل**

د(1دولت خیل) شاخونه

1 **طاوس خیل**

2 **دار خیل**

3 **جوګي خیل**

4 **اخري خیل**

5 **جلال خیل**

د(2 میري خیل) شاخونه

1 **پائند خیل**

2 **پارو خیل**

3 **سلیم خان کور**

(۶)ګوري اتمان خیلو شجره The Genealogical Chart of Gwari utmankhel

Raaqo

(c) ketabton.com: The Digital Library

ګوري په دوه لويو طايفو کښ ويشل شوې دي. ړومبۍ طايفو کښې ويش دي

۱ـ متـه خيل

مته خيل بيا په اووه لويو طايفو کښ ويشل شوي

1ـ شينکښې خيـل

2ـ رنړاخيـــل

3ـ رضـا خـيل

4ـ صابي خيــل

5ـ دوړي خيــل

6ـ فـولاد خـيل

7ـ شـوخــيل

دويمه

۲ ـ حلال خـــيل

هلال خيل شپږ سيکشن لري

1ـ کــرم خــيل

2ـ حـــمزلا خيل

3ـ لوغـــړ خيل

4ـ عمر خــــيل

5ـ تَـري خــــيل

6ـ باټــو خــيل

(۷) **بټ کور يا بټ خيل اتمان خيلو شجره** The Genealogical Chart Butkhel utmankhel

(c) ketabton.com: The Digital Library

بټ خيل په درې لويو څانګو کښې ويش دي

1- **موسي خيل**

2- **مامد خيل**

3- **عمرخيل**

دغه مزيد سب سيکشن کښې ويش دي

1- **موسي خيل**

۱- **نظر خيل**

۲- **يار خان خيل**

۳- **ميرخيل**

دغه نظر خيل بيا په لاندي څانګو کښې مزيد ويش دي

۱- **سعادت خيل دې بيا مزيد وحدت خيل، علي جان کور، امان خيل، باري خيل څانګي دي.او داسي علي جان کور هم بيا نور د مرور خيل امان خيل څانګي لري**

۲- **عزت خيل**

۳- **قدرخيل**

۴- **دوري کور**

2- **مامد خيل**

مامد خيلو کښې

۱- **ادم خيل**

۲- **معرور خيل**

۳ - **شاتي خيل**

Radio

(c) ketabton.com: The Digital Library

ځانګي دي دغه بيا نور واړه خيلونه لري.

١- ادم خيل

ولي بيګ خيل دا بيا کاکاکور، فاضل کور، اني کور، پړاند، وراکور شاخونه لري. بازيد خيل دې پاينده کور تنزرے کور، خيدوخيل ځانګي دي عيسي خيل

٢ - معرور خيل

لجر خيل

جانګيرخيل

دريبارخيل

سيدالله کور

زيد کور

نوائې کور

٢- شاتي خيل

معرخيل

سادرخيل دې کښې مني خيل او لالو خيل وغيره دي.خوږوندوي دې بيل بيل کور او زينا کور وغيره دي.

(3) عمرخيل بټ خيل

١- بني خيل

٢- اکوخيل

٣- خان خبل

۴- انګرخيل

دا هم نور متفرق شاخونه لري

Raaqo

(c) ketabton.com: The Digital Library

۱- **بني خيل**

ا- نماي خيل دې کښې اول

چته کور چې بیا

حمزه کور

شادت کور دي

او دويم سيدخان خيل چې په کښې

شيخ کور

روستم کور

ميرسلاکور

نويې کور

هجم کور دي

ب- جوکي خيل

خودي کور

محمد بيګ کور

کران کور تنزري کور دي

ج-صالح خيل دې مسل کور ميبت کور مکي کور دي.

۲- **اکوخيل دې کښې**

ميضح کور

الله خان کور

الو کور

Raaqo

(c) ketabton.com: The Digital Library

بداله کور

مرجتي کور

پیرلي کور

ملي زي کور دي

**۳-	خان خیل دا یو سب سیکشن لري شریف خیل**

**۴-	انګرخیل دې کښې**

سونړي خیل

پړانګیان

شموذیان

مامي کور شامل دي

(۸)	**سمیل زي یا اسماعیل زي** The Genealogical Chart of ismaelzai utmankhel

دا یوه لویه طایفه ده د اتمان خیلو چې په څلورو نورو لویو طایفو کښې ویش دي البته د دوي تعداد زیاتر د خپل ټاټوبي نه بهر دي او نورو سیمو کښې خواره واره ژوند کوي. استاندار دې کښې یوه مذهبي طایفه ده چې د قدر وړ نظر ورته ټولو اتمان خیلو کښې کوالاي شي. دې طایفه کښې ټاکور، پیغوذي، استاندار او مندن شامل دي

۱-ټاکور اتمان خیلو شجره: The Genealogical Chart of Takwar utmankhel :

دوي هم متفرق خانګي لري

۱	**سوري خیل**

۲	**فرمان خیل**

۳	**مبارک خیل**

(c) ketabton.com: The Digital Library

۴ ســـــادي خـــيل

۵ بـــــوړي خـــيل

۶ ګومـــــبل

۷ دولـــت خـــــيل

۸ شالې يا شاه علي خـيل

۱۰ نعمت خـــــــيل

۱۱ شـــاف خــــيل

۱۲ تـــوركي خـــــيل

۱۳ نــــچه خــــيل

۱۴ چـــالۍ خـــيل

۱۵ لـــډر خـــيل

۱۶ اينـــزه خــــيل

۱۷ مـــــلا خـــيل

۱۸ بهــــــرام خيل

۱۹ جمـــادي خـــيل

۲۰ لالــــــو خـــيل

۲- پيغـوذي اتمـان خيلـو شـجره The Genealogical Chart of Takwar utmankhel

The Genealogical Chart of peghozai utmankhel

۱- سرابدال خيل

۲- دوستا خيل

(c) ketabton.com: The Digital Library

**۱-	سرابدال خیل دې کښې رنزي خیل او بیا رنزي خیل په**

**۱-	ګډي خیل**

**۲-	خوازه خیل کښې ویش دي**

**۱-	ګډي خیلو کښې بیا مزید اچک خیل سیکشن دي او**

**۲-	او خوازي خیل کښې پیرخیل**

**۲-	دوستا خیل هم د**

**۱-	شاندار خیل**

**۲-	ټټارې**

**۳-	پړانګیان**

شاخونه لري.

**۳-	استاندار اتمان خیلو شجره** The Genealogical Chart of Astanadar utmankhel

**۱	ملا یوسف خیل**

دا بیا دوه خیلونو کښ ویشل شوې مشر خیل او کشر خیل.

**۲	د ملات بابا اولاد چې قبر یې باجوړ ارنګ کښې دي**

1ملات خیل، 2-زیبا خیل 3-لنډا سري

**۳	خزان بابا اولاد د دوي مزار هم باجوړ ارنګ کښې دي خزان خیل د دې نه علاوه**

**۴	مامـــنز خیل**

(c) ketabton.com: The Digital Library

۵ **رنـــي خيـل**

۶ **قاضـــې خيل**

۷ **نيــکيبې خيل**

۸ **شـاهي خـيل**

۹ **ګـجر خيـل**

۱۰ **ناري خـــيل**

۱۱ **نـــور خيــل**

۱۲ **ملات خــيل هم د استاندارو شاخونه دي.**

۴ **مندن مندن خيل**

The Genealogical Chart of mandan utmankhel

د دې سيکشن په مندل خيلو ياديږي دوي هم ځاي په ځاي باجوړ اتمان خيلو کښې اباد دي.

Raaqo

(c) ketabton.com: The Digital Library

حوالې

[1]کاکاخیل سید بهادر شاه ظفر، پښتانه د تاریخ په رڼا کې، یونیورستي بک ایجنسي ۲۰۱۲ع مخ ۱۵۳

[2]هم ددغه اثر مخ ۱۵۴

[3] هنري والټر بیلو H W Bellew,
An inquiry to the
ethnography of Afghanistan(digital Library) Common university of Nebraska London 2008 page no 123

[4]جمیل یوسفزئ ، مملکت یوسفزئ کے قبائل، کمپوزر محمد اظہار خان 2016 صفحہ نمبر117

[5]سر اولف کیرو، دي پتهانز، ژباړه الحاج شیرمحمد کریمي ډاکټر زبیر حسرت، زرپانه پبلشرز ، چاپ کال ۲۰۱۱ مخ ۶۴

[6]هم دغه اثر مخ ۶۷۰

[7]یاد لطیف ډاکټر، پښتنې قبیلې وپیژنئ، www.khayber.org مخ ۱۸

[8]هم دغه اثر مخ ۱۹

[9]مومند سیال، د پښتنو قبیلو شجرې او روایتي نسبي شجرې، یونیورستي بک ایجنسي چاپ کال ۱۹۸۸ع مخ ۲۹۷

[10] Origin and history of Jats and other Allied Nomadic Tribes India from 900 BC to 1947 AD
Chapter LUDiANA District, Publishing year Unknown.

[11]جمیل یوسفزئ ، مملکت یوسفزئ کے قبائل، کمپوزر محمد اظہار خان 2016 صفحه نمبر115

[12]ارمغان خوشحال خان خټک ، یونیورستي بک ایجنسي چاپ کال نامعلوم مخ ۳۱۹

[13]د خوشحال خان خټک کلیات، مرتب مغموم پروفیسر ډاکټر یارمحمد ، یونیورستي بک ایجنسي ۲۰۱۶ ع

[14]جمیل یوسفزئ ، مملکت یوسفزئ کے قبائل، کمپوزر محمد اظہار خان 2016 صفحہ نمبر118-119

[15] Militry Refort on Dir swat and bajawar First editiin Simila Printed 1906 Page No 130

[16]نګار انور باجوړ، تراشلي ټکي، ارټ پوائنټ پیښور ، جنوري ۲۰۲۰ ع مخ ۲۹

[17]هم دغه اثر مخ ۳۰

(c) ketabton.com: The Digital Library

---

[18] The Royal Air force an encyclopedia of the inter war year Volum II from 1930 to 1939 RAF Operations page no 161

[19] ډاکټر خالق زيار دا خاوره دا خلک ژباړه
Refort on the tribes of Dir swat and bajawar togather with utmankhel and Sama Ranizai Captain MacMohon and Lieutenant Ramsay.
http://pashtoacademy.uop.edu.pk
مخ ۱۴۲

[20] جميل يوسفزئ ، مملکت يوسفزئ کے قبائل، کمپوزر محمد اظہار خان 2016 صفحہ نمبر 114-115

[21] کاکاخيل سيد سياح الدين تذکره شيخ رحمکار اداره اشاعت اسلام لائل پور ۱۹۶۴ع صفحه نمبر ۲۳۸

[22] امجد علي اتمان خيل ملاکنډ هريانکوټ، سوشل ميډيا پيليکيشن، مئ ۲۴ کال ۲۰۲۱

ډاکټر خالق زيار دا خاوره دا خلک ژباړه [23]
Refort on the tribes of Dir swat and bajawar togather with utmankhel and Sama Ranizai Captain MacMohon and Lieutenant Ramsay.
http://pashtoacademy.uop.edu.pk
مخ ۴۶-۴۷

[24] هم دغه اثر مخ ۷۷

[25] هم دغه اثر مخ ۸۲

[26] هم دغه اثر مخ ۷۵

[27] عبدالحئ کاکڑ، موجوده اپریشن میں باجوڑ اھم کیوں؟ ، http://www.BBC.com اکتوبر۲۹، ۲۰۰۸

[28] ډاکټر خالق زيار دا خاوره دا خلک ژباړه
Refort on the tribes of Dir swat and bajawar togather with utmankhel and Sama Ranizai Captain MacMohon and Lieutenant Ramsay.
http://pashtoacademy.uop.edu.pk
مخ ۴۷-۹۹

[29] مولانا خان زيب باجوړ، سوشل ميډيا پبليکشن ۷ نومبر ۲۰۲۰ بحواله پښتانه د تاريخ په رڼا کي مخ ۷۹۶

[30] شير علي خان بنوچي، پشتونو کي تاريخ اور شجرے ترتيب و تدوين پروفيسر ډاکټر نصراالله وزير ډايريکټر پښتو اکاډمي يونيورستي اف پشاور قوم اتمان خيل چاپ کال ۲۰۱۹ع مخ ۴۷

[31] غني خان ، لټون ، يونيورستي بک يجنسي اووه ګلونه نظم مخ ۲۶۲

Get more e-books from www.ketabton.com
Ketabton.com: The Digital Library